

впливу, щоб диференційовано підходити до кожного конкретного випадку порушення трудової дисципліни. На наш погляд, це може бути зауваження та сувора догана.

Список використаної літератури

1. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – 594 с.
2. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу ; пер. с англ. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2009. – 352 с.
3. Генкин Б. М. Экономика и социология труда : учеб. для вузов. / Б. М. Генкин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : НОРМА – Инфра-М, 2000. – 412 с.
4. Прокопенко В. И. Трудовое право Украины : підручник / В. И. Прокопенко. – Х. : Консум, 1998. – 480 с.
5. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2004. – 535 с.
6. Сучасний словник іншомовних слів / укладали О. І. Скопненко та Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
7. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве : монография / А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 250 с.
8. Торган К. Э. Правовые стимулы научно–технического прогресса в производственном объединении / К. Э. Торган. – М. : Юрид. лит., 1983. – 88 с.
9. Чумаченко О. В. Механизм стимулирования виробничої діяльності персоналу підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Чумаченко Олена Володимирівна. – Донецьк, 2004. – 211 с.
10. Гущина Н. А. Поощрение в праве: теоретико–правовое исследование : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Гущина Нина Адамовна. – СПб., 2004. – 38 с.
11. Кудрявцев В. Н. Право и поведение / В. Н. Кудрявцев. – М. : Юрид. лит., 1978. – 191 с.
12. Антипина В. Негативное стимулирование [Электронный ресурс] / Антипина Валентина. – Режим доступа: <http://www.hr-portal.ru/article/negativnoe-stimulirovanie>.

Надійшла до редколегії 27.06.2012

САРДИНОВ Р. Т. СУЩНОСТЬ И СРЕДСТВА СТИМУЛИРОВАНИЯ ТРУДА

Рассмотрены теоретические наработки относительно проблематики правовых стимулов. Определены основные средства стимулирования труда. Предоставлены предложения по усовершенствованию соответствующего законодательства.

SARDINOV R. THE NATURE AND MEANS OF LABOR STIMULATING

Theoretical elaboration concerning the issues of legal stimuli are considered. The main means of labor stimulating are defined. Offers on improvement of the relevant legislation are provided.

УДК 342.51

А. А. СТАРОДУБЦЕВ,

кандидат юридических наук,

радник ректора Харківського регіонального інституту державного управління

Національної академії державного управління при Президентові України

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Уточнено поняття та визначено особливості і види юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ України.

Питання відносин держави та особи завжди були важливими для суспільства. Особливо актуальними є проблеми охорони прав та свобод особи від посягань як з боку інших осіб, так і з боку держави. Важливим засобом забезпечення охоронної функції держави є юридична відповідальність. Інститут даного різновиду соціальної відповідальності є важливим показником реальної реалізації прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина. Особливо актуальності він набуває щодо працівників органів внутрішніх справ.

У вітчизняній юридичній літературі проблемі юридичної відповідальності присвячені роботи В. О. Василенка, А. І. Дмитрієва, О. В. Зайчука, Г. В. Єрьоменка, М. І. Козюбri, В. В. Копейчикова, В. О. Котока, Г. В. Матвеєва, П. С. Матишевського, В. М. Марчука, Л. В. Ніколаєва, Л. Р. Наливайка, Н. М. Оніщенка, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, С. Б. Раскалея, О. Ф. Скакун, Я. М. Шевченка, Ю. С. Шемшученка, О. В. Шмоткіна тощо. Проте проблема розуміння юридичної відповідальності, незважаючи на її розробленість у теорії права і

галузевих юридичних науках, дотепер залишається дискусійною, що й зумовлює новизну нашої роботи, метою якої є уточнення юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ України.

О. Ф. Скакун характеризує юридичну відповідальність як охоронне явище, а саме як передбачений законом вид і міру державно-владного (примусового) позбавлення особистого, організаційного та майнового характеру за скосне правопорушення [1, с. 466]. В. Ф. Погорілко визначає відповідальність як правовідносини між державою та порушником, до якого застосовуються юридичні санкції з негативними для нього наслідками [2, с. 68]. Деякі науковці (Р. І. Косолапов, В. С. Марков, М. І. Матузов, П. О. Недбайло, Н. О. Слободников тощо) розглядають юридичну відповідальність у розширеному плані. Юридична відповідальність постає не лише як наслідок негативного явища, як реакція держави на вчинений делікт, а як явище позитивне, що передбачає свідоме, відповідальне ставлення індивідів до своїх вчинків, способу життя, тобто становить основу поведінки суб'єктів, що виключає порушення правових приписів [3, с. 65].

Розуміння юридичної відповідальності як обов'язку зазнавати несприятливих наслідків протиправного і винного діяння, запропоноване М. Д. Шаргородським, містить у собі всі ознаки даного правового явища, що до цього абсолютноїзувалися (юридична відповідальність як фактична реалізація правових санкцій [4, с. 51–54], як покарання, кара; додаткове обмеження, що покладається за невиконання правового обов'язку або зловживання правом [5, с. 40], юридичного обов'язку під впливом державного примусу [6, с. 4, 85] тощо). При цьому необхідність відповідати за скосне правопорушення від звичайного правового обов'язку. Такими відмінностями є:

- обумовленість юридичної форми відповідальності недотриманням (порушенням) прямих обов'язків або зловживання правом;
- зв'язок юридичної відповідальності з державним і суспільним осудом правопорушника;
- визначення юридичної відповідальності в санкціях правових норм;
- активний і пасивний характер юридичної відповідальності (скосне правопорушником активних дій, що тягнуть негативні наслідки морального і матеріального характеру відшкодування заподіяних збитків, офіційне спростування чуток, що ганьблять іншу особу);

– обмеження правопорушника в діях або втрата ним певних благ (позбавлення волі, пониження в посаді; перебування в юридичному стані державного або громадського осуду, догана, судимість);

– поєднання в юридичній відповідальності конкретної особи об'єктивного (зовнішньої стосовно суб'єкта права необхідності відповісти) і суб'єктивного (внутрішнього, психологічного ставлення правопорушника до передбаченої правом і правозастосовчим актом санкції) аспектів як умова виконання нею правоохоронної, каральної та виховної функції [7, с. 165–173].

Стосовно класифікації видів юридичної відповідальності, то до її основи може бути віднесене декілька ознак. Так, залежно від суб'єкта можна говорити про індивідуальну та колективну відповідальність, а залежно від органу, що притягає до відповідальності, – про судову, адміністративну тощо. Проте традиційно юридичну відповідальність прийнято класифікувати за галузевою належністю. Низка вчених (І. С. Самощенко, В. М. Хропанюк тощо) поділяють юридичну відповідальність на чотири різновиди – кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну. Такої ж позиції дотримується Й. В. Копейчиков [8, с. 246]. Проте не всі вчені погоджуються з такою класифікацією. Зокрема, П. Р. Стависький виокремлює кримінальну, адміністративну, матеріальну та дисциплінарну відповідальність [9, с. 44]. Саме вони, на його думку, мають загальноправове значення й застосовуються в декількох галузях права, хоча П. Р. Стависький і не заперечує певної специфічності відповідальності в різних галузях. Зокрема, на його думку, наприклад, матеріальну відповідальність як самостійний різновид юридичної утворюють галузеві підвиди: матеріальна відповідальність у цивільному, земельному, трудовому та інших галузях права [10, с. 44].

С. М. Братусь уважає, що юридична відповідальність із усіма її різновидами є найважливішим елементом правового статусу і становить собою відповідальність за належне виконання повноважень, службового обов'язку. Вона випливає із загального стану суб'єкта і тому може обґрунтовано називатися статусною. Юридична відповідальність лежить в основі службової активності, сумлінного ставлення кожного працівника органів внутрішніх справ до своїх службових обов'язків. Вона є основним методом, що забезпечує ефективне функціонування службових повноважень, однієї з правових гарантій належного виконання завдань, компетенції,

повноважень у конкретній галузі державного управління. Її межі визначаються службовими повноваженнями і обов'язками працівника, з одного боку, і свободою у виборі моделі поведінки – з іншого [11, с. 47].

Працівники органів внутрішніх справ несуть персональну відповідальність за виконання своїх обов'язків, обумовлених обійманою посадою і закріплених у їхньому правовому статусі. Персональна відповідальність виражається в обов'язку конкретного працівника відповісти за свої юридично значущі дії перед компетентним органом або посадовою особою.

Сутність юридичної відповідальності конкретного працівника органів внутрішніх справ полягає в його обов'язку понести покарання (стягнення), накладене за порушення вимог правових розпоряджень, що регулюють його службову діяльність. Відповідальність настає за порушення законності, службової дисципліни, невиконання або неналежне виконання ними своїх посадових обов'язків [11, с. 48].

Так, відповідно до ст. 25 закону України «Про міліцію» [12] працівник міліції в межах повноважень, наданих цим законом та іншими законодавчими актами, самостійно приймає рішення і несе за свої протиправні дії або бездіяльність дисциплінарну чи кримінальну відповідальність. Працівник міліції, який виконує свої обов'язки відповідно до наданих законодавством повноважень та в межах закону, не несе відповідальності за завдані збитки. Такі збитки компенсируються за рахунок держави. Проте службова особа міліції, яка порушила вимоги закону або неналежно виконує свої обов'язки, несе відповідальність у встановленому порядку.

Відповідно до п. 23 Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ [13], особи рядового і начальницького складу несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну та кримінальну відповідальність згідно із законодавством.

Так, відповідно до положень ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення [14] військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів внутрішніх справ і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України несуть відповідальність за адміністративні правопорушення згідно із дисциплінарними статутами. За порушення

правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, учинення корупційних правопорушень, порушеннятиші в громадських місцях, неправомірне використання державного майна, незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, невживання заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, щодо подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, указані особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. До зазначених осіб не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи й адміністративний арешт.

Не звільняються працівники органів внутрішніх справ і від матеріальної відповідальності. На дану категорію осіб поширяються норми Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі [15].

Таким чином, будь-яке порушення службової дисципліни та законності працівником органів внутрішніх справ України можна схарактеризувати як правопорушення. Згідно із цим, для працівника повинні наставати заходи впливу, передбачені чинним законодавством України, підзаконними актами, до яких належить не лише Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ України, а й Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України [16]. Останній документ визначає сутність службової дисципліни, обов'язки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України стосовно її дотримання, види заохочень та дисциплінарних стягнень, порядок і права начальників щодо їх застосування, а також порядок оскарження дисциплінарних стягнень.

Специфікою дисциплінарної відповідальності є те, що вона настає за вчинення дисциплінарного проступку та полягає в накладенні дисциплінарного стягнення адміністрацією установи чи вищими органами та особами на працівників і службовців цієї установи в установленому законом порядку. Дисциплінарний

статут органів внутрішніх справ України поширюється тільки на рядовий та начальницький склад органів внутрішніх справ. Співробітники та службовці в органах внутрішніх справ (вільнонаймані працівники) несуть відповідальність на загальних підставах і положення Статуту на них не поширюються [17, с. 301].

Лише вміле використання наведених вище нормативних актів з урахуванням ступеня вини особи, що вчинила правопорушення, можуть дати результат у напрямку підвищення відповідальності кожного працівника органів внутрішніх справ. Нині в Україні виникла потреба підвищення професіональної якості кадрового складу міліції і внутрішніх військ. Допомогти в досягненні цієї мети значною мірою можуть уміле використання начальниками всіх рівнів законодавчої бази в галузі охоронних юридичних норм. Усвідомлення необхідності градації видів правомірної поведінки з метою повністю реалізувати свої можливості в разі заохочення особового складу, з одного боку, та уміла кваліфікація правопорушень як підстав юридичної відповідальності державних службовців органів і підрозділів внутрішніх справ у разі необхідності покарання винних у порушенні встановлених норм з іншого, повинні привести до підвищення ефективності вживання дисциплінарної практики та взагалі до зменшення кількості правопорушень і проступків в органах внутрішніх справ [18, с. 393].

У зв'язку з виконанням працівниками міліції службових обов'язків Кримінальним кодексом України [19] передбачена їх особиста відповідальність за злочини у сфері службової діяльності. Службовим злочином визнається діяння (дія або бездіяльність) службової особи, пов'язане з використанням нею наданої їй влади або службового становища з порушенням правильної діяльності державного апарату або апарату підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, із заподіянням істотної шкоди правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. Відповідальність працівників міліції передбачена в Кримінальному кодексі України за наступні злочини у сфері службової діяльності: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), перевищення влади або службових повноважень (ст. 365), службове підроблення (ст. 366), службова недбалість (ст. 367), одержання хабара (ст. 368), давання хабара (ст. 369), провокація хабара або комерційного підкупу (ст. 370). Окрім цього, працівники мі-

ліції несуть кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя: завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою (ст. 371), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372), примушування давати показання (ст. 373), порушення права на захист (ст. 374), неважкіття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381), розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387) тощо.

Юридична службова відповідальність працівників системи Міністерства внутрішніх справ України – це об'єднані правові відносини між правопорушником і органом внутрішніх справ. Основні питання, що вирішуються в рамках таких правоохранючих відносин, – наявність або відсутність факту правопорушення, необхідність застосування санкції і визначення її в межах конкретних обов'язків, правообмежень винного в правопорушенні (або звільнення від відповідальності), реалізація цих обов'язків і правообмежень, – конкретизують, деталізують юридичну відповідальність осіб рядового і начальницького складу, тому що відповідальність завжди конкретна [20, с. 170].

Проблемам юридичної відповідальності у правовій науці присвячена значна кількість праць, але, на жаль, єдиної думки з цих питань так і не вироблено. Водночас тривала дискусія вчених з даної проблематики виявилася дуже плідною. Вона, по-перше, з'ясувала, яким багатофакторним феноменом є відповідальність; по-друге, дозволила виявити різноманітні риси та зміст різних видів відповідальності; по-третє, привела до висновку про необхідність диференційованого підходу до відповідальності залежно від сфери соціальних відносин і соціальної ролі суб'єктів відповідальності [21, с. 273].

Отже, юридична відповідальність працівників органів внутрішніх справ здійснюється на підставі нормативних конструкцій, які являють собою єдність норм матеріального та процесуального права. Ознаки правопорушення та санкції за його вчинення передбачені нормами матеріального права. Порядок доведення, визначення того, було чи не було правопорушення та хто його скоїв, а також призначення конкретного заходу державного примусу в межах санкції порушеної норми – чітко регламентовані нормами процесуального права. Звідси компактний виклад правил, що регулюють підстави, умови та порядок притягнення до відповідальності, а також види і форми юридичної

відповідальності, дозволить забезпечити життєдіяльність майбутніх правових норм про відповідальність працівників органів внутрішніх справ. Відповідальність тільки тоді досягне бажаного результату, якщо вона буде конкретною, чіткою, такою, що забезпечить реальну

реалізацію службових обов'язків шляхом стимулювання сумлінної праці, застосування суверо визначених санкцій у випадку порушення службових прав та обов'язків працівниками органів внутрішніх справ.

Список використаної літератури

1. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О. Ф. Скаун. – Х. : Консум, 2005. – 656 с.
2. Конституційне право України / [за ред. В. Ф. Погорілка]. – К. : Наук. думка, 2002. – 737 с.
3. Слободников Н. А. Юридическая и общественная ответственность в системе мировоззренческих качеств работника органов внутренних дел : сб. науч. тр. / Н. А. Слободников. – Минск : Беларусь, 1992. – С. 60–69.
4. Шаргородский М. Д. Наказание по уголовному праву / Шаргородский М. Д. – М. : Юрид. лит., 1957. – 303 с.
5. Загородников Н. И. О пределах уголовной ответственности / Н. И. Загородников // Советское государство и право. – 1967. – № 7. – С. 39–40.
6. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. – М. : Юрид. лит., 1967. – 205 с.
7. Кучинский В. А. Личность, свобода, право / В. А. Кучинский. – М. : Наука, 1978. – 285 с.
8. Копейчиков В. В. Правознавство : [підручник] / В. В. Копейчиков. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 704 с.
9. Спиридонов Л. И. Теория государства и права : [учебник] / Л. И. Спиридонов. – М. : Фирма Гаддарина, 1995. – 301 с.
10. Стависский П. Р. Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве / П. Р. Стависский. – Киев ; Одесса : Наука, 1982. – 186 с.
11. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и сознание долга / С. Н. Братусь // Вопросы теории государства и права. Актуальные проблемы теории государства и права. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1983. – С. 42–58.
12. Про міліцію : закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
13. Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ України [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 29 лип. 1991 р. № 114. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-91-p>.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] : за станом на 16 січ. 2012 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nr=80731-10>.
15. Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України від 23 черв. 1995 р. № 243/95-ВР. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=243/95-%C2%D0>.
16. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : закон України від 22 лют. 2006 р. № 3460-4 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 29. – Ст. 245.
17. Братель С. Г. Особливості юридичної відповідальності працівників міліції / С. Г. Братель // Митна справа. – 2011. – № 4 (76). – Ч. 2. – С. 299–305.
18. Попов С. В. Юридична відповідальність працівників ОВС України [Електронний ресурс] / С. В. Попов // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 388–394. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10pcuro.pdf>.
19. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] : за станом на 16 січ. 2012 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nr=2341-14>.
20. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) / О. Э. Лейст. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 240 с.
21. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудових відносин в Україні : [монографія] / М. І. Іншин. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 337 с.

Надійшла до редколегії 12.06.2012

СТАРОДУБЦЕВ А. А. ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Уточнено понятие и определены особенности и виды юридической ответственности сотрудников органов внутренних дел Украины.

STARODUBTSEV A. THE NOTION AND TYPES OF LEGAL RESPONSIBILITY OF EMPLOYEES OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

The notion of legal responsibility of employees of internal affairs bodies of Ukraine is clarified and its features and types are determined.